

32(497.5)''1912''

347.962(497.5)''1912''

340.66

Primljeno: 28. 8. 2023.

Prihvaćeno: 16. 10. 2023.

Prethodno priopćenje

<https://doi.org/10.22586/pp.v42i65.28596>

*Darko Vitek**

Politika i ludost – suđenje Luki Jukiću i vještačenje Ive Žirovčića

U lipnju 1912. Luka Jukić, pripadnik revolucionarnoga krila Hrvatsko-srpske napredne omladine, izveo je neuspjeli atentat na kraljevskoga komesara Slavka Cuvaja. Na suđenju, koje se odvijalo u uzavreloj političkoj situaciji, zatražena je stručna ekspertiza o duševnom stanju mladoga atentatora. Nju je napravio tadašnji ravnatelj Državnoga zavoda za umobolne u Stenjevcu i utemeljitelj psihijatrije u Hrvatskoj dr. Ivo Žirovčić. Njegovo je vještačenje u političkim opozicijskim tiskovinama, ali i u dijelu stručnih krugova, proglašeno politički motiviranim, čime je psihijatrija već u samim svojim začecima povezana s politikom.

Ključne riječi: povijest, psihijatrija, Luka Jukić, Ivo Žirovčić

Uvod

Među mnogobrojnim definicijama i određenjima povijesti, povijesnu znanost možda ponajbolje opisuje poznati naslov autobiografije još poznatijega njemačkog nobelovca Güntera Grassa: *Dok ljuštim luk*. Premda uspoređujući reminiscencije o svojem životu s beskonačnim ljuštenjem luka veliki njemački pisac vjerojatno nije razmišljao o povijesti, dotaknuo se njezine same srži. Slično luku, svaki je povijesni događaj „omotan” bezbrojnim slojevima iskustva, doživljaja, interpretacije, pa na kraju i istine, tako da historiografsko prebiranje po tim naslagama nalikuje na priču koja nikad ne može biti do kraja ispričana. Ne razmišljajući o luku i njegovim krhkim ljuskama, do sličnoga je zaključka došao još jedan veliki Nijemac, povjesničar Reinhart Koselleck. Za Kosellecka povijest

* Darko Vitek, Odsjek za povijest, Fakultet Hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu, Borongajska cesta 83d, 10 000 Zagreb, Republika Hrvatska, E-mail adresa: dvitek@hrstud.hr

nije ništa drugo nego ljudsko iskustvo. U skladu s tim, povijesti ima onoliko koliko i različitih ljudskih iskustava. Stoga Koselleck o povijesti kao znanstvenoj disciplini govori u pluralu, a svoju, vjerojatno najvažniju, knjigu u kojoj razlaže slojevitost povijesnoga znanja i povijesnoga vremena naslovljava *Zeitschichten* („vremenski slojevi”).¹

Različiti slojevi povijesnoga znanja o događajima iz prošlosti mogu se lako prepoznati u gotovo svim historiografskim djelima, no nešto je teže pronaći jedan povijesni događaj koji u sebi nosi interpretativni potencijal iz područja političke povijesti i povijesti psihijatrije. Jedan je takav događaj suđenje za prvi pokušaj atentata na kraljevskoga komesara Slavka Cuvaja.

U lipnju 1912. 25-godišnji mladić Luka Jukić pokušao je ubiti omraženoga bana i kraljevskoga komesara. Jukićev neuspjeli atentat rezultirao je dramatičnim i iznimno praćenim suđenjem na kojem je važnu ulogu odigrao i ugledni psihijatar Ivo Žirovčić. Tadašnji ravnatelj Zavoda za umobolne Stenjevec trebao je obaviti stručnu ekspertizu o duševnom stanju mladoga atentatora. Njegova je ekspertiza otvorila pitanje odnosa politike i psihijatrije, pitanje koje će psihijatriju pratiti sve do suvremenoga razdoblja.

Razvoj psihijatrije i Ivo Žirovčić

Ne ulazeći u problematičnost određenja pojma ludosti, pogotovo iz povijesne perspektive, ona je pojavnost koju pronalazimo u svim razdobljima ljudske povijesti. U svojoj opsežnoj knjizi o ludosti britanski sociolog Andrew Scull ističe njezinu važnu ulogu u konstituiranju same civilizacije: *In important ways, that is, madness is indelibly part of civilization, not located outside it.*² Bez obzira na to je li ludost uzrokovana disbalansom osnovnih životnih sokova, kako je to prikazano u hipokratsko-galenskoj medicini, ili opsjednutošću nekim demonskim silama, kako se o uzroku ludosti vjerovalo u kršćanskom srednjovjekovlju, ona je uvijek izazivala neki oblik reakcije društva. Najčešća reakcija društva prema pojavnosti ludosti izvrsno je opisana riječima danskoga kralja Klaudija i perom velikoga dramaturga Williama Shakespearea: *Ludilo kod velikih ne smije proći bez nadzora.*³ Kad Shakespeare govori o nadzoru ludih, on govori o početku 17. stoljeća, razdoblju stasanja novovjekovnih društvenih odnosa u kojem se ludilo stavlja

¹ Reinhart Koselleck, *Zeitschichten. Studien zur Historik* (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2000); Reinhart Koselleck, *Sediments of Time: On Possible Histories* (Stanford University Press, 2018), 4-6.

² „Ludilo je na važne načine neizbrisivi dio civilizacije, odnosno ne nalazi se izvan nje” (prev. D. V.). Andrew Scull, *Madness in Civilization: A Cultural History of Insanity from the Bible to Freud, from the Madhouse to Modern Medicine* (Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2015), 10.

³ William Shakespeare, *Hamlet*, preveo Mate Maras (Zagreb: Školska knjiga, 2022) III, 1, 190 .

pod čvrstu društvenu kontrolu.⁴ Fizička manifestacija te kontrole jasno se očitovala separacijom onih koji su smatrani ludima i njihovim zatvaranjem u posebne institucije. Francuski filozof Michel Foucault početke toga procesa vidi u sredini 17. stoljeća: *Since the mid-seventeenth century, madness had been linked to this place of confinement, and to the gesture that designated it as its natural place.*⁵ Dugo je vremena ludost ostala skrivena zidovima hospicija, bolnica, „ludih kuća” i azila. Njihovi su štićenici, bez obzira na svoj društveni status, najčešće bili fizički sputavani i podvrgnuti, iz današnje perspektive, okrutnim disciplinskim mjerama koje su za cilj imale korigiranje nepoželjnoga ponašanja.⁶

Znatan pomak u odnosu prema ludosti, a samim time i veliki korak k razvoju psihijatrije, učinjen je u vrijeme prosvjetiteljske racionalizacije društva. Prema prosvjetiteljskom racionalizmu, ljudi su i dalje bili razumna bića, samo je trebalo pronaći način kako otkloniti evidentan poremećaj razuma.⁷ Taj je racionalizam, s natruhama humanizma, krajem 18. stoljeća apostrofirao moralni tretman. On je dotad samo kao iznimka bio prisutan u nekoliko religijskih zajednica, no na izmaku 18. stoljeća počinje se prihvaćati kao najbolji način otklanjanja poremećaja razuma. Dotadašnji dominantan odnos prema ludosti – zatvaranje, fizičko korigiranje i discipliniranje ponašanja – više nije bio društveno prihvatljiv. Ludost se sve više počela shvaćati kao bolest, a medicina polako preuzimati monopol u liječenju ludih.⁸

Prema ustaljenom mišljenju, presudna osoba za nastanak psihijatrije bio je francuski fizik Philippe Pinel. Uz njega se povezuje legendarni čin skidanja okova sa zatočenih bolesnika u pariškoj bolnici Salpêtrière 1795., uvođenje moralnoga tretmana u liječenju ludosti, a nešto poslije i shvaćanje ludosti kao posljedice bioloških poremećaja.⁹ Pinel je autor i priručnika *Traité médico-philosophique sur l'aliénation mentale*. Tim su priručnikom iz 1801. postavljeni temelji psihijatrijske znanosti. U njemu je Pinel naglasio važnost hereditarnih faktora i vanjskih uzročnika duševnih bolesti poput odgoja, neurednoga života, alkoholizma i sl.¹⁰ Pinel nije bio usamljen u takvu odnosu prema ludosti. Nešto kasnije nego u Francuskoj moralni tretman i shvaćanje ludosti kao bolesti počelo je prevladavati i u drugim zapadnim europskim državama. Liječnici koji su se bavili liječenjem duševnih bolesnika počinju se sredinom 19. stoljeća udruživati u strukovne udruge.

⁴ Michel Foucault, *History of Madness* (London; New York: Routledge, 2006), 8.

⁵ Foucault, *History of Madness* 47.

⁶ Scull, *Madness in Civilization*, 153.

⁷ Robert Torre, *Ludilo uzvrća udarac. Povijest ludila osuđenog na psihijatriju* (Zagreb, 2021), 35, 47.

⁸ Lavoslav Glesinger, „Povijest psihijatrije u Hrvatskoj” (pretisak doktorske disertacije obranjene u Zagrebu 1959.), objavljeno u: *Ludnica i lučbarnica. Razvoj laboratorija u psihijatrijskoj bolnici*, ur. Marko Pećina i Stella Fatović-Ferenčić (Zagreb: HAZU, 2012), 54.

⁹ Scull, *Madness in Civilization*, 210.

¹⁰ Glesinger, „Povijest psihijatrije u Hrvatskoj”, 66.

U približno isto vrijeme, 1846., pojavljuje se u Velikoj Britaniji prvi stručni časopis i razni priručnici u kojima se klasificiraju mentalne bolesti.¹¹ Važan, možda presudan korak u razvoju psihijatrije i strukturiranju modernoga društvenog odnosa prema ludilu učinjen je kada država preuzima skrb o duševnim bolesnicima i počinje propisivati formalne akte kojima se regulira postupanje i način skrbi. Predvodnik toga procesa opet je bila revolucionarna Francuska. Zalaganjem francuskoga liječnika, Pinelova učenika, Jean-Étiennea Dominiquea Esquirola u Francuskoj se 1819. počinje izgrađivati nacionalni sustav azila za mentalne bolesnike, a dvadeset godina poslije, 1838., donosi se zakon prema kojem je svaka francuska regija bila dužna izgraditi po jedan azil.¹²

Snažan uspon psihijatrije koji tijekom 19. stoljeća možemo najintenzivnije pratiti u Francuskoj, Engleskoj i Njemačkoj nije ostavio veliki trag na stanje u onodobnoj Hrvatskoj. Potkraj 18. stoljeća u Ugarskoj se počinje raspravljati o potrebi državne skrbi o duševnim bolesnicima, no sve do 1868. na prostoru Ugarske i Hrvatske nema nijedne specijalizirane ustanove koja se sustavno bavi zbrinjavanjem i liječenjem takvih bolesnika. Bolesnici s prostora Hrvatske i Ugarske uglavnom su slani u Beč, gdje je 1784. osnovan odjel za duševne bolesti, tzv. *Narrenturm*. Pored ludničkoga odjela bečke opće bolnice, na prostoru Monarhije djelovao je zavod za duševne bolesti u Pragu, osnovan 1790.¹³ S osnutkom opće bolnice u Zagrebu 1803. utemeljuje se bolnički odjel u okviru kojega se nalazio dom za umobolne. Bolnica, kao i 13. odjel koji se nalazio u dvorištu, uz odjel za „bludobolne” djevojke, novoformirane bolnice na zagrebačkoj Harmici bili su povjereni upravi reda milosrdne braće.¹⁴ Ludnički odjel u zagrebačkoj bolnici prvenstveno je imao ulogu smještaja bolesnika. O nekom obliku sustavnoga liječenja u novoformiranom ludničkom odjelu nema tragova. Upravo se zbog toga, kao i zbog premaloga kapaciteta odjela s obzirom na potrebe, već 50-ih godina 19. stoljeća isticala potreba izgradnje infrastrukture koja će biti u skladu s onodobnim psihijatrijskim uzusima.¹⁵

Skromna dostignuća u pitanju materijalne infrastrukture bila su posve u skladu sa skromnim dostignućima hrvatskih liječnika po pitanju liječenja ludosti. Ludosti se dominantno pristupalo iz pozicije tradicijskoga shvaćanja medicine, tako da upute o ublažavanju ili liječenju duševnih bolesti uglavnom pronalazimo u mnogobrojnim narodnim ljekarušama. Sredinom 19. stoljeća počinje se

¹¹ Scull, *Madness in Civilization*, 13, 14, 220.

¹² Scull, *Madness in Civilization*, 13, 14, 192.

¹³ Glesinger, „Povijest psihijatrije u Hrvatskoj”, 54, 62.

¹⁴ Vladimir Dugački, „Zagrebačka Zakladna bolnica na Harmici (Jelačićevu trgu), 1804.-1931. Ususret 200. obljetnici”, *Gazophylacium* 8 (2003), br. 3-4: 75; Rudolf Herceg, „Zavod za umobolne Stenjevec od 1879 do 1933”, u: *Psihijatrijska bolnica Vrapče 1879. – 1999.*, ur. Vlado Jukić i Bartul Matijaca (Zagreb: Psihijatrijska bolnica Vrapče; Medicinska naklada, 1999), 35.

¹⁵ Glesinger, „Povijest psihijatrije u Hrvatskoj”, 73.

pojavljivati stručna psihijatrijska literatura, a zabilježeni su i pojedini slučajevi pokušaja liječenja duševnih bolesti. Primjerice, Josip Kalazancije Pleyel, osobni liječnik baruna Odescalchija u Iloku te liječnik kontumaca u Brodu, pisao je o terapijskom djelovanju groznice u liječenju ludosti, a Niko Pinelli operirao je 1847. u Dubrovniku hipnotiziranoga pacijenta.¹⁶

Presudan iskorak u formiranju psihijatrije u devetnaestostoljetnoj Hrvatskoj dogodio se s otvaranjem Zavoda za umobolne u Stenjevcu. O njegovu otvaranju počelo se govoriti još 50-ih godina, otkad možemo pratiti i konkretne planove ustroja moderne ludnice. Do realizacije tih planova i početka gradnje Zavoda došlo je nakon više od dvadeset godina planiranja i raspravljanja.¹⁷ Konačni Zakon o ustroju ludnice donesen je 1877., kad je započela i njezina gradnja.¹⁸ Nakon dvije godine moderni je Zavod, izgrađen po uzoru na austrijske, započeo s radom.

Prve godine rada Zavoda obilježene su organizacijskim naporima. U vrijeme ravnateljstva prvoga ravnatelja Ivana Rohačeka donijet je statut i kućni red Zavoda. Tim su dokumentima vrlo iscrpno opisana pravila funkcioniranja Zavoda kao i prava i dužnosti cjelokupnoga zaposlenog osoblja.¹⁹

Uz velike organizacijske napore koji su bili vidljivi u prvim godinama rada Zavoda, činjenica da je ravnatelj Rohaček prije preuzimanja Zavoda bio kućni liječnik u kaznionici u Lepoglavi jasno odražava stanje psihijatrije i pristup liječenju umobolnih krajem 19. stoljeća.²⁰

Znatne promjene u funkcioniranju Zavoda i razvoju psihijatrije u Hrvatskoj povezuju se s djelovanjem drugoga ravnatelja, Ive Žirovčića. Žirovčić se smatra utemeljiteljem hrvatske psihijatrije, tvorcem prve hrvatske nozologije i klasifikacije duševnih bolesti, kao i utemeljiteljem hrvatske forenzičke psihijatrije.²¹ Žirovčić je rođen 1855. u Križancu kraj Bedekovčine. Plemičko podrijetlo otvorilo mu

¹⁶ Glesinger, „Povijest psihijatrije u Hrvatskoj”, 76, 77.

¹⁷ Vinko Drača, „Nije špital nego škola gdje se pamet uči – štićenici Kraljevskog i zemaljskog Zavoda za umobolne u Stenjevcu”, *Historijski zbornik* 72 (2019), br. 2: 269-273.

¹⁸ O izgradnji Zavoda i mogućnostima društvene kontekstualizacije zavodske arhitekture vidi: Vinko Drača, „Između nadzora i funkcionalnosti: arhitektura Zavoda za umobolne u Stenjevcu”, *Acta medico-historica Adriatica* 16 (2018), br. 2: 303-318; Miroslava Bertoša, „Između diskursa o prostoru i diskursa prostora: mogućnosti lingvo-semiotičke analize devetnaestostoljetnih tekstova o gradnji i dogradnjama Zavoda za umobolne u Stenjevcu”, *Jezikoslovlje* 20 (2019), br. 1: 147-173; Vlado Jukić, *Izgradnja, dogradnje i adaptacije zgrada i drugih infrastrukturnih objekata Bolnice Vrapče od 1877. do 2014. godine* (Zagreb: Medicinska naklada; Klinika za psihijatriju Vrapče, 2015).

¹⁹ *Naputak za ravnatelja* (Zagreb, 1879.), 18. rujna 1879.; *Naputak za kućnog liječnika Zem. Zavoda za umobolne u Stenjevcu* (Zagreb, 1879.), 18. rujna 1879.; *Naputak za nadpodvorno osoblje Zem. Zavoda za umobolne u Stenjevcu* (Zagreb, 1879.), 18. rujna 1879.; *Statut kr. zemaljskog zavoda za umobolne u Stenjevcu kod Zagreba* (Zagreb, 1880).

²⁰ Herceg, „Zavod za umobolne Stenjevec”, 38.

²¹ Martin Kuhar, Stella Fatović-Ferenčić, „Liječnik bolesnih duša: začetci i razvoj hrvatske psihijatrije kroz ulogu i djelovanje Ive Žirovčića”, *Studia lexicographica* 10 (2016), br. 1: 131.

je mogućnosti školovanja, pa je nakon završene gimnazije u Zagrebu studirao i u Beču, gdje je 1880. promoviran u doktora medicine.²² Po završetku studija radio je kao liječnik u Lipiku, Pisarovini, Severinu na Kupi i Ogulinu.²³ Okolnosti njegova imenovanja na mjesto ravnatelja Zavoda za umobolne Stenjevec nisu poznate. Sam Žirovčić ustvrdio je da je bio iznenađen pozivom te da se na njega, iako nevoljko, na kraju odazvao. Prije nego što je preuzeo ravnateljstvo otišao je u Graz, gdje se dodatno osposobljavao u području psihijatrije i stjecao praktična znanja o funkcioniranju duševne bolnice.²⁴ Žirovčić je preuzeo upravu Zavodom 1. travnja 1894., a već nakon dvije godine bio je umirovljen. Razlozi i okolnosti njegova odlaska iz Stenjevecu nisu do kraja razjašnjeni. Rudolf Herceg u svojem ravnateljskom osvrtu na rad Zavoda govori o smjeni preko dekreta bana Khuen-Héderváryja. Žirovčić je navodno zbog nekog prigovora izgubio ravnateljsko mjesto, i to bez obavijesti ili prethodnoga razgovora.²⁵ Smijenjeni ravnatelj obratio se, zahtijevajući objašnjenje, samom banu Khuenu, no nije dobio smisleno obrazloženje.²⁶

U tom kratkom razdoblju prvoga ravnateljstva Žirovčiću je najveći problem bila nebriga Zemaljske vlade za funkcioniranje i financiranje Zavoda. Dapače, Zavod je zbog visokih troškova predan na upravu redu sestara milosrdnica, koje su preuzele administrativno i upravno vodstvo. Žirovčić je u tom svojem prvom ravnateljskom mandatu zatekao Zavod u prilično velikom upravnom rasulu, bez dostatnih smještajnih kapaciteta i bez dovoljno zdravstvenoga osoblja.²⁷ Po preuzimanju Zavoda tamo je zatekao liječnika Dragutina Forenbachera, jedinoga koji je imao iskustva u psihijatriji, no ovaj je bio teško bolestan, pa novi ravnatelj nije imao nikakvu stručnu pomoć. O zatečenom neprofesionalnom odnosu prema bolesnicima govori i Žirovčićeva anegdota o jednom nadbolničaru koji je išao u vizitu s bocom rakije. Ljekovito piće kružilo je među dobrim bolesnicima koji su imali novaca.²⁸

Nakon kratkotrajne mirovine Žirovčić se ponovno pojavljuje u Zavodu za umobolne 1901. Tada je uz podršku protomedikusa Ignjata Thallera drugi put imenovan za ravnatelja. U tom drugom mandatu, koji je trajao do 1919., Žirovčić je

²² Premda se u literaturi navodi i da je Ivo Žirovčić studirao u Grazu, Kuhar i Fatović-Ferenčić vrlo su argumentirano zaključili da je studij medicine ipak završio u Beču. Usp. *Isto*, 132.

²³ Radoslav Lopašić, „Dr. Ivan Žirovčić (1855.-1925.)”, *Liječnički vjesnik* 47 (1925): 230; Kuhar, Fatović-Ferenčić, „Liječnik bolesnih duša”, 132.

²⁴ Ivo Žirovčić, „Uspomene starog psihijatra”, u: *Stenjevec. Državna bolnica za duševne bolesti 1879.-1933.*, ur. Boško Niketić i Stanislav Župić (Zagreb: Društvo za socijalnu pomoć duševnim bolesnicima u Stenjevcu, 1933), 4.

²⁵ Herceg, „Zavod za umobolne Stenjevec”, 48.

²⁶ Žirovčić, „Uspomene starog psihijatra”, 5.

²⁷ Kuhar, Fatović-Ferenčić, „Liječnik bolesnih duša”, 136.

²⁸ Žirovčić, „Uspomene starog psihijatra”, 5.

napravio velike iskorake u funkcioniranju Zavoda. Premda je još uvijek postojao veliki problem sa smještajnim kapacitetima, jer je broj bolesnika sve više rastao, u Zavodu se vrše dogradnje te se znatno povećava broj liječničkoga osoblja.²⁹ Uz upravno i organizacijsko sazrijevanje u upravljanju, sazrijevala je i stručna dimenzija liječenja duševnih bolesnika. Sliku psihijatrije u počecima najbolje opisuje sam Žirovčić. U svojim uspomenama navodi primjer jednoga varalice koji je dvadeset godina izvodio razne novčane prijevare. Na sudu je proglašen duševno bolesnim, a njegovo duševno stanje procijenili su kirurg i liječnik primaljstva. Naziv njegove duševne bolesti, prema njihovu mišljenju, bio je „manija varanja”. Zbog evidentnoga manjka stručnjaka domaći su se sudovi u potrebi za psihijatrijskim vještačenjem morali obraćati Zdravstvenom vijeću u Budimpešti, što je usporavalo i poskupljivalo sudske procese.³⁰

Kao prvi liječnik koji je prošao edukaciju iz psihijatrije, Žirovčić stvara preduvjete za usavršavanje novih liječnika. Uz njegovu djelatnost, u Hrvatskoj se prvi put pojavljuje sustavna klasifikacija duševnih bolesti. Pod utjecajem svojega profesora, psihijatra Theodora Meynerta, Žirovčić u *Liječničkom vjesniku* objavljuje opsežan članak „O nazivlju i razdielbi duševnih bolesti”.³¹ Iz teksta, koji je izlazio u nastavcima, vidljivo je Žirovčićevo poznavanje onodobne relevantne psihijatrijske literature.³² U biblioteci Klinike za psihijatriju Vrapče, nekadašnjega Zavoda za umobolne Stenjevec, nalaze se knjige uglednih psihijataru Jean-Martina Charcota, Emila Kraeplina, Theodora Meynerta, kao i Krafft-Ebingov psihijatrijski udžbenik iz 1888.³³ Premda ne možemo sa sigurnošću tvrditi da su te knjige nabavljene u razdoblju ravnateljstva Ive Žirovčića, jednako tako ne treba dvojiti da su onodobni recentni psihijatrijski autori ostvarili veliki utjecaj na razvoj psihijatrije u Hrvatskoj, a samim time i na Žirovčića, koji je nastojao biti u skladu s aktualnim psihijatrijskim trendovima.³⁴ U tom smislu valja shvatiti i uvođenje radne terapije kao integralnoga dijela bolesničkoga liječenja.³⁵ U vrijeme Žirovčićeve uprave u Zavodu je osnovano malo gospodarstvo. Na njemu je bilo četrdeset krava, četiri konja i pedesetak svinja te su bolesnici, kojima je to bilo primjereno, timarili životinje i brinuli se o njima. Jednako tako osnovane

²⁹ Kuhar, Fatović-Ferenčić, „Liječnik bolesnih duša”, 137, 138.

³⁰ Žirovčić, „Uspomene starog psihijatra”, 3.

³¹ Ivo Žirovčić, „O nazivlju i razdielbi duševnih bolesti”, *Liječnički vjesnik* 17 (1895): 1-5; Kuhar, Fatović-Ferenčić, „Liječnik bolesnih duša”, 141.

³² Kuhar, Fatović-Ferenčić, „Liječnik bolesnih duša”, 141.

³³ Snježana Spitzmüller, „Vrijednost starih medicinskih knjiga”, *Socijalna psihijatrija* 46 (2018), br. 2: 213, 214.

³⁴ Drača, „Nije špital nego škola gdje se pamet uči”, 272.

³⁵ Petrana Brečić et al., „Od radne terapije i rekreacija do psihosocijalnih metoda liječenja i rehabilitacije psihijatrijskih bolesnika u bolnici Vrapče”, *Socijalna psihijatrija* 41 (2013), br. 3: 174, 175.

su krojačka, postolarska, stolarska i tapetarska radiona, gdje su bolesnici radili zajedno sa stručnim namještenicima.³⁶

Uz formiranje psihijatrije u Hrvatskoj, Ivo Žirovčić zaslužan je i za nastanak forenzičke psihijatrije. Kako se još dok je bio okružni liječnik u Ogulinu susretao sa sudsko-medicinskim vještačenjem slučajeva koji su se vodili pred Sudbenim stolom, među kojima su se znali naći i oni iz domene psihijatrije, Žirovčić je vrlo brzo prepoznat kao stručnjak u tom području.³⁷ Svoje je usavršavanje u području forenzičke psihijatrije mogao nastaviti u Stenjevcu.³⁸ Kao ravnatelj Zavoda nastavio je obavljati psihijatrijska vještačenja, a svoje je ekspertize često objavljivao u *Liječničkom vjesniku*.³⁹

Žirovčićev ugled kao psihijatra u stručnim je krugovima bio neupitan, a intrigantne priče o slučajevima forenzičke psihijatrije učinile su ga poznatim i izvan medicinskih krugova. Kao poznati i priznati psihijatar te dugogodišnji ravnatelj Zavoda u Stenjevcu, Ivo Žirovčić dočekao je 1912. i jedan politički događaj koji će ostaviti veliki trag na njegovoj karijeri.

Atentat na Slavka Cuvaja

Slavko Cuvaj jedan je od rijetkih hrvatskih političara koji je uspio ujediniti uvijek razjedinjene opozicijske političke stranke te iznimno brzo steći negativnu sliku u javnosti. Njegova politička karijera započela je 1885., kada dotadašnji niži činovnički posao zamjenjuje funkcijom podžupana u Osijeku. Na istoj se funkciji našao i u Požeškoj županiji, a tek nakon dvadeset godina, 1905., napredovao je u političkoj hijerarhiji i postao veliki župan Ličko-krbavske županije. Nakon toga iskoraka njegov je politički uspon bio znatno brži te je gotovo svake godine dobivao važnije položaje. Obnašao je dužnosti vrhovnoga načelnika u Zagrebu, predstojnika za unutrašnje poslove i podbana u vrijeme banovanja Pavla Raucha. Kao osoba od povjerenja tadašnjega predsjednika vlade Khuen-Héderváryja, imenovan je u siječnju 1912. hrvatskim banom.⁴⁰ Ubrzo po njegovu imenovanju raspušten je Hrvatski sabor i Cuvaj je usmjerio državnu represiju prema opozicijskom tisku i protivničkim političarima.⁴¹ Politička represija, prosvjed zbog nepoštovanja Hrvatsko-ugarske nagodbe i otpor sklapanju nove financijske nagodbe doveli

³⁶ Herceg, „Zavod za umobolne Stenjevec”, 41.

³⁷ Kuhar, Fatović-Ferenčić, „Liječnik bolesnih duša”, 135.

³⁸ Kuhar, Fatović-Ferenčić, „Liječnik bolesnih duša”, 138.

³⁹ Usp. *Liječnički vjesnik: glasilo Hrvatskoga liječničkog zbora*, 12 (1895), 18 (1896), 26 (1904), 31 (1909), 12 (1910).

⁴⁰ Mirjana Gross, „Cuvaj, Slavko”, u: *Hrvatski biografski leksikon (mrežno izdanje)*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1989, pristup ostvaren 29. 5. 2023., <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3811>.

⁴¹ Igor Despot, „Sjeverozapadna Hrvatska u vrijeme Balkanskih ratova”, *Podravina* 11 (2012), br. 22: 74.

su do približavanja Stranke prava i Hrvatsko-srpske koalicije te organiziranja velikih prosvjeda u Zagrebu, Splitu, Dubrovniku, Sarajevu i Mostaru. Cuvajevu „promadžarsku” politiku osuđivali su i Dalmatinski i Bosanski sabor, a došlo je i do velikoga đačkog štrajka. Veliko nezadovoljstvo na području Hrvatske nagnalo je na reakciju središnje državne institucije, no umjesto da smiri političku krizu, car Franjo Josip dodatno ju je rasplamsao. On je na Khuenov prijedlog suspendirao ustavno stanje i uveo komesarijat u Hrvatskoj i Slavoniji, a Slavka Cuvaja imenovao komesarom. Time je, u okolnostima duboke političke krize, ponovno uspostavljen apsolutizam, u kojem je došlo do velikih ograničenja slobode tiska, političkoga djelovanja i djelovanja lokalne samouprave. Umjesto Sabora uspostavljeno je Stalno povjerenstvo za zakonodavne radnje. Uvođenje apsolutizma izazvalo je velike demonstracije, čak i u austrijskim dijelovima Monarhije.⁴² U tim je okolnostima Luka Jukić 8. lipnja 1912. izveo atentat na komesara Cuvaja.

Luka Jukić (1887. – 1929.) bio je podrijetlom iz Bosne, gdje je završio osnovno i gimnazijsko obrazovanje. Kao student prava zagrebačkoga sveučilišta najprije je prigrlio političke ideje Josipa Franka, a 1912. priklonio se jugoslavenskom nacionalističkom pokretu.⁴³ Nakon aneksije Bosne omladinski pokret doživljava preobrazbu iz jugoslavenskoga kulturnog pokreta u jugoslavenski politički pokret. On dobiva svoje političko obličje 1911. pod nazivom Hrvatsko-srpska napredna omladina. Unutar pokreta djelovale su različite skupine s različitim programima. Među njima je istaknuto mjesto zauzimala skupina koja je zastupala ideje revolucionarnoga nacionalizma. Toj je skupini pripadao i Luka Jukić.⁴⁴ Njegova politička afirmacija započinje početkom 1912. Nakon studentskih nemira i kratkotrajne studentske okupacije Sveučilišta, revolucionarni studenti zagrebačkoga sveučilišta odlaze u južnoslavenske dijelove Monarhije radi organiziranja prosvjeda. Do prvih prosvjeda po uspostavi komesarijata u Hrvatskoj došlo je u Sarajevu, gdje je Jukić imao aktivnu ulogu u organizaciji.⁴⁵ Brutalna reakcija policije na sarajevske prosvjede te ranjavanje jednoga prosvjednika izazvali su val nezadovoljstva u cijeloj Hrvatskoj. Studentski nemiri sada su prerasli u veliki učenički štrajk.⁴⁶ Luka Jukić bio je aktivni sudionik zbivanja vezanih i uz taj štrajk. On je, uz Augusta Cesarca, autor brošure *Gjački pokret* iz 1912.⁴⁷ U toj je brošuri Jukić već upozoravao na potrebu radikalnih poteza i odgovora

⁴² Jaroslav Šidak et al., *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*. (Zagreb: Školska knjiga, 1986), 276-278.

⁴³ Osnovno o Luki Jukiću i atentatu na Slavka Cuvaja vidi u: Marica Karakaš, Dino Mujadžević, „Jukić, Luka”, u: *Hrvatski biografski leksikon (mrežno izdanje)*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005, pristup ostvaren 29. 5. 2023., <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=8817>.

⁴⁴ Šidak et al., *Povijest hrvatskog naroda*, 281-282.

⁴⁵ Josip Horvat, *Pobuna omladine 1911-1914*. (Zagreb: Udruga za kulturu Gordogan, 2006), 106, 113.

⁴⁶ Šidak et al., *Povijest hrvatskog naroda*, 277; Sergej Filipović, „Štrajk učenika osječke Kraljevske velike gimnazije iz 1912. godine”, *Časopis za suvremenu povijest* 49 (2017), br. 2: 244.

⁴⁷ Horvat, *Pobuna omladine*, 118.

vlastodršcima u vidu oružanoga otpora.⁴⁸ Premda je bio prisutan i aktivan u studentskim i učeničkim prosvjedima, Jukić nije zauzimao istaknutije mjesto među revolucionarnim studentima. Njegovo će ime postati poznatije tek po pokušaju atentata na kraljevskoga komesara.

Za organizaciju atentata na Cuvaja vjerojatno je presudno bilo putovanje studenata zagrebačkoga sveučilišta u Beograd. Zagrebački studenti, među kojima se nalazio i Luka Jukić, u Beogradu su boravili od 19. do 25. travnja 1912. Njihov posjet Beogradu imao je jaku političku konotaciju. Studenti su bili svečano dočekani i predstavljeni srbijanskim vojnim krugovima, među kojima su djelovali i članovi terorističke organizacije *Ujedinjenje ili smrt*.⁴⁹ Srbijanski oficir Vojislav Tankosić, član spomenute organizacije, dao je Luki Jukiću naoružanje potrebno za atentat. Po povratku u Zagreb Jukić nije skrivao svoje namjere.⁵⁰ Za atentat su znali mladi revolucionari okupljeni oko njega, vodstvo revolucionarne jugoslavenske nacionalističke omladine, a prema povjesničaru Josipu Horvatu možda čak i neki aktivni političari u Hrvatskoj. Unatoč planovima i pripremama, atentat je izveo posve samostalno, bez pomagača i bez plana bijega. Mladi je atentator iskoristio proslavu 25-godišnjice djelatnosti zemaljskoga školskog nadzornika Antuna Cuvaja, komesarova mlađega brata, te je, dočekavši automobil s komesarom i njegovom pratnjom u Mesničkoj ulici u Zagrebu, ispalio tri hitca iz pištolja. Jukić je promašio Slavka Cuvaja, no usmratio je banskoga savjetnika Ivu pl. Herivoića i stražara na kojega je naletio u bijegu s mjesta zločina. U paničnom bijegu Jukić je ranio još jednoga redarstvenika te prolaznika koji je nastojao pomoći u njegovu uhićenju. Premoreni i psihički nestabilni atentator svladan je i uhićen na Sveučilišnom trgu.⁵¹ Nekoliko dana nakon njega uhićeni su i pripadnici tzv. Jukićeve skupine te je 30. srpnja započeo sudski proces protiv dvanaestorice optuženika.⁵²

Sudski proces i psihijatrijsko vještačenje

Iznimno praćeno suđenje Luki Jukiću i njegovoj skupini započelo je u jutarnjim satima 30. srpnja 1912. Sudski spis, nažalost, nije sačuvan, pa se suđenje može pratiti samo na temelju novinskih izvještaja. Vijesti sa suđenja prenosio je veliki broj novina, među kojima je u detaljnosti izvještavanja prednjačio zagrebački

⁴⁸ *Jutarnji list* (Zagreb), br. 135/1912., 2.

⁴⁹ Usp. Mislav Gabelica, „Izlet zagrebačkih studenata u Srbiju u travnju 1912. godine”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 56 (2014).

⁵⁰ Horvat, *Pobuna omladine*, 152.

⁵¹ *Jutarnji list*, br. 135/1912., 2; Horvat, *Pobuna omladine*, 128-137.

⁵² Šidak et al., *Povijest hrvatskog naroda*, 283.

Jutarnji list. Na njegovim se stranicama svakodnevno mogao pratiti tijek suđenja bez iznošenja eksplicitnih vrijednosnih prosudbi o optuženicima i svjedocima.

Sudom je predsjedavao predsjednik Kraljevskoga sudbenog stola Josip Vendler. Optužbu je zastupao državni odvjetnik dr. Milan Marković.⁵³ Tim odvjetnika koji je branio optuženike činili su ugledni odvjetnici i političari Stranke prava i Hrvatsko-srpske koalicije: dr. Vladimir Prebeg, dr. Srđan Budisavljević, dr. Dušan Popović i dr. Nikola Thaler.⁵⁴

S obzirom na to da je Luka Jukić prilikom istrage priznao izvođenje atentata, sve okolnosti koje su ga motivirale kao i organizaciju samoga atentata, odvjetničkom timu nije ostavio mnogo prostora za izgradnju obrane. Vladimir Prebeg, koji je vodio Jukićevu obranu, odlučio se za tada već poznatu strategiju proglašavanja optuženika duševno bolesnom osobom. Pitanje neuračunljivosti već je bilo zastupljeno u sudskoj praksi. Jedan od poznatijih slučajeva bilo je suđenje socijalistu Milošu Krpanu 1897., koji je bio optužen za veleizdaju, vrijeđanje kraljevske kuće, remećenje javnoga mira te ometanje vjerozakona. Tada je njegov odvjetnik Josip Frank zatražio vještačenje na temelju kojega je Krpan, umjesto na odsluženje kazne, poslan u Stenjevec na liječenje.⁵⁵

Jukićev odvjetnik Prebeg tvrdio je da je Jukić duševno bolestan te da kao takav ne podliježe kaznenoj odgovornosti na temelju članka 2. kaznenoga zakona, odnosno da je u vrijeme inkriminiranoga čina bio potpuno bezuman te da ga je počinio u stanju ludosti. U tom smislu Jukićev je odvjetnik tražio odgodu glavne rasprave, kao i da se njegov branjenik podvrgne psihijatrijskoj procjeni.⁵⁶ S druge strane, državni je odvjetnik bio protiv odgode glavne rasprave radi procjene duševnoga stanja okrivljenika. Nakon što su obrana i optužba iznijele svoja polazišta i jasno nagovijestile u kojem će se pravcu kretati njihova argumentacija, sudski je senat donio odluku prema kojoj se glavna rasprava neće prekinuti, nego će se na raspravu pozvati dva psihijatrijska vještaka. Vještaci su tijekom rasprave trebali pratiti ponašanje Luke Jukića te bi u više dana, koliko će trajati rasprava, imali dovoljno vremena da donesu relevantan zaključak o njegovu duševnom stanju. Kao vještaci su pozvani psihijatri dr. Ivo Žirović i dr. Lang.⁵⁷

Početak suđenja odvijao se u skladu sa strategijom obrane. Prilikom čitanja optužnice Jukić je počeo raditi izgrede. Nesuvislo je vikao, odbijao govoriti te je

⁵³ *Jutarnji list*, br. 126/1912., 5.

⁵⁴ Horvat, *Pobuna omladine*, 166.

⁵⁵ Usp. Miroslava Bertoša, Tvrtko Vuković, „Lov na degenerike. Psihijatrija i normalizacija hrvatskog građanskog društva na primjeru slučaja Miloša Krpana”, *Scrinia Slavonica* 20 (2020): 149-188.

⁵⁶ *Jutarnji list*, br. 126/1912., 5.

⁵⁷ Vjerojatno se radi o dr. Arturu Langu, kotarskom liječniku iz Zagreba, koji je od 1903. bio dodijeljen Kraljevskoj hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoj zemaljskoj vladi. Vidi: „Imenik članova zbora liječnika kraljevina Hrvatske i Slavonije u Zagrebu za godinu 1911.”, *Liječnički vjesnik* 34 (1912), br. 1: 9.

izlazio iz sudnice, zbog čega je jedno vrijeme bio udaljen sa suđenja.⁵⁸ Osim u izgredima, obrana je potvrdila teze o Jukićevoj duševnoj bolesti tražila u njegovoj vojnoj liječničkoj dokumentaciji, zatim u Jukićevu ponašanju tijekom istražnoga postupka, mnogobrojnim svjedočenjima te u njegovoj obiteljskoj anamnezi.

Obrana se pozivala na spise bosanskohercegovačke pukovnije iz Budimpešte o službovanju Luke Jukića. U njima se navodi da je Jukić stavljen na motrenje zbog neobičnoga ponašanja tijekom i izvan službe. Prema liječničkoj svjedočbi, Jukić je trpio *Reizbare Schwäche des Nervensystems als Ausdruck einer psychopatischen Veranlagung gekennzeichnet durch andauernde depressive Stimmung mit Verworrenheitszuständen. Die psychopatische Veranlagung ist gekennzeichnet durch folgende Degenerationszeichen: Differenz in der Grösse der Pupillen, durch angewachsene Ohrläpchen.*⁵⁹ Vojni liječnici smatrali su da je ta bolest kronična te da je liječenje u bolnici bilo uspješno, ali ne potpuno. Pобољшanje bolesti očekivalo se za godinu do dvije. Prema tome, Jukić je bio privremeno nesposoban za vojnu službu, ali ne i za građansko djelovanje i rad, pa je poslan na dopust od godinu dana.⁶⁰ Pored liječničkoga mišljenja, Jukićeva obrana tražila je potvrdu njegove ludosti u svjedočenjima Jukićevih zapovjednika i vojnika koji su s njim službovali. Tijekom svoje vojne službe Jukić je, prema navodima obrane, viđao utvare, zbog čega su na njega morali neprestano motriti. Zlovoljnost, depresivnost i razdražljivost karakterizirale su ga cijelo vrijeme vojne službe. Kad je boravio u Budimpešti, zbog navodnoga sukoba sa zapovjednikom, Jukić je pokušao i dezertirati. Zbog sukobljavanja s vojnim vlastima branitelj Prebeg proglasio je Jukića kverulantom (osobom koja pokazuje neracionalnu opsjednutost proganjanjem), što je htio potvrditi pozivanjem različitih svjedoka. Sud je odbio Prebegove zahtjeve za pozivanje svjedoka te zaključio da sudski vještaci imaju svu potrebnu vojnu dokumentaciju, stoga nije potrebno dodatno propitivati što se događalo s Lukom Jukićem tijekom vojne službe.⁶¹

Za obranu su zbivanja za vrijeme Jukićeve vojne službe bila nepobitan dokaz duševne bolesti, a da se njegovo loše zdravstveno stanje nije popravilo trebao je potvrditi niz svjedoka povezanih s atentatom na Cuvaja. Odvjetnikove tvrdnje o Jukićevoj ludosti osnažili su i Jukićevi bliski suradnici. To su bili mladići, od kojih su neki bili u dobi od tek petnaestak godina. Oni su se okupljali u Stenjevcu, na imanju obitelji Semelić, a mjesto svojega okupljanja proglasili su Stenjevačkom Republikom. Među njima se nalazio i, tada devetnaestogodišnji, August

⁵⁸ *Jutarnji list*, br. 126/1912., 5, 6.

⁵⁹ „Razdražljiva slabost živčanog sustava kao izraz psihopatskog stanja koje karakterizira postojano depresivno raspoloženje sa zbunjenim stanjima. Psihopatsku predispoziciju karakteriziraju sljedeći znakovi degeneracije: razlika u veličini zjenica, pričvršćene ušne školjke” (prev. D. V.).

⁶⁰ *Jutarnji list*, br. 132/1912., 4, 5.

⁶¹ *Jutarnji list*, br. 132/1912., 4, 5.

Cesarec.⁶² On je tijekom svjedočenja o Jukiću rekao *da je neurasteničar i da živi pod raznim dojmovima. Bio je vrlo razdražljiv, tužio se, da ga nešto progoni, da nema ništa, da mora atentat izvesti.*⁶³ Slično je o njemu svjedočio i optuženik Dragan Bubić. On je također smatrao da je Jukić lud, *jer je svaki dan drugačije govorio. Bio je nervozan, naprasit, oštrog pogleda.*⁶⁴ O Jukićevoj ludosti svjedočio je i drugookrivljeni Franjo Neidhardt. Izjavio je da je Jukić bio ljut, naprasite naravi, da je stalno škripao zubima te da je Cesarca, zbog njegova prigovaranja Jukiću, htio baciti u vodu. Neidhardt je rekao da je Jukić, dok bi govorio o komesarijatu, prevrtao očima, škripao zubima i bio bijesan.⁶⁵ Okrivljeni Ivan Radić o Jukiću je govorio da nije normalan. Rekao je da je i prije nego što je upoznao Jukića bio upozoren da je Jukić abnormalan i da ga treba izbjegavati. Radić je svjedočio i o navodnoj bolesti Luke Jukića o kojoj mu je pričao sam Jukić. Jukić je tvrdio da mu je iz grla izvađena kost velika kao prst te da mu je zbog toga narasla glava. Nove detalje u vezi s kosti ispod jezika dao je optuženik Đuka Cvijić. Njemu je Jukić rekao da mu je kost izrasla u Beogradu jer je tamo morao jako puno govoriti. Za operaciju kosti Jukić je novac tražio od Franje Neidhardta.⁶⁶ Bizarnu priču o kosti koja je Jukiću izrasla ispod jezika te njezinoj operaciji ispričale su i Jukićeve stanodavke Johanna i Cilika Zwerger. Iz njihova svjedočenja doznajemo da im je Jukić pričao o Stenjevačkoj Republici i nekakvoj klinici na Šalati. Govorio je da je primarijus bolnice na Šalati u kojoj se liječe pametni, koji za dva dana postaju ludi jer u Hrvatskoj treba luđaka.⁶⁷ Cilika ga se bojala, a Johanna je smatrala da *nije pri zdravoj pameti ali da nije luđak.*⁶⁸

Za odvjetnika Prebega iznimno važno bilo je i ponašanje Luke Jukića dok je živio u Oprisavcima, za vrijeme školovanja u Sarajevu, kao i zdravstveno stanje njegove obitelji. Prebeg je govorio o abnormalnosti njegovih roditelja, brata i sestre. Brat je bio duševno i fizički bolestan te poznat u Oprisavcima po svojoj nasilnosti, a sestra je u vrijeme suđenja bila internirana u Zavodu za umobolne Stenjevec. Prebeg je tražio da se pozovu svjedoci koji bi potvrdili da je još Lukin djed bio duševno bolestan. Navodno je zbog svoje ludosti bio otpušten iz zarobljeništva u koje je dospio zbog lutanja po Bosni dok je još bila pod osmanskom vlašću. Lukin otac također je bio poznat kao degeneriran, naprasit i agresivan alkoholičar koji je često ulazio u fizičke sukobe, među ostalima i sa samim Lukom. Prebeg je inzistirao da se cijela Jukićeva obitelj podvrgne liječničkom pregledu da bi se utvrdili svi znakovi njihove degeneracije. Prema mišljenju obrane, Jukićevo nenormalno

⁶² Horvat, *Pobuna omladine*, 146.

⁶³ *Jutarnji list*, br. 128/1912., 4.

⁶⁴ *Jutarnji list*, br. 128/1912., 4.

⁶⁵ *Jutarnji list*, br. 129/1912., 4.

⁶⁶ *Jutarnji list*, br. 131/1912., 4, 5, 6.

⁶⁷ *Jutarnji list*, br. 132/1912., 4, 5.

⁶⁸ *Jutarnji list*, br. 133/1912., 3, 4, 5, 6.

ponašanje bilo je prisutno i tijekom njegova školovanja u Bosni. Obrana je tražila i da se dovedu svjedoci iz Sarajeva i Travnik, gdje se Jukić školovao u Zavodu Družbe Isusove, odakle je udaljen zbog svojega ponašanja.⁶⁹

Sud je odbio sva svjedočanstva koja su trebala potvrditi hereditarnu uvjetovanost Jukićeva ludila jer je smatrao da su sudski vještaci upoznati s tim, no pristao je na čitanje dopisa Predstojništva Kraljevske kotarske oblasti u Brodu na Savi. U njemu je navedeno da je Luka Jukić darovit, ali ekscentričan. U dopisu se spominje i da je imao sukobe s ocem te se navodi slučaj u kojem je htio ubiti oca sjekirom, i to zbog njegova odijela. Brodske vlasti tvrdile su da Luka Jukić nije volio roditelje te da je posebno prezirao državnu birokraciju. Prema pročitanoj dopisu, Jukić je izbjegavao tjelesne užitke i vesela društva, no rado je zalazio na političke sastanke i ondje napadao vladajući sistem i političke protivnike. U dopisu se navodi da je bio oduševljeni pristaša Stranke prava te da je spjevao i nekoliko nihilističkih pjesama. Premda je roditelje rijetko posjećivao, kad bi došao u Oprisavce, često je radio nered. Jednom je prilikom, u svibnju 1912., u krčmi vikao protiv sistema i završio poklikom *vidjet će te, što ćemo mi djeca počinuti*⁷⁰

Jedina svjedočenja na kojima je obrana inzistirala, a sud ih je odobrio, odnosila su se na istražni postupak i ponašanje Luke Jukića tijekom njega. U cilju utvrđivanja navoda obrane o Jukićevu pokušaju samoubojstva u pritvoru, njegovu vezivanju prilikom davanja iskaza, danonoćnom motrenju ćelije obložene sigurnosnim oblogama i nesuvislom ponašanju⁷¹ sudac je dopustio svjedočenja zatvorskih i policijskih službenika, kao i medicinskoga osoblja koje je tijekom istražnoga postupka bilo u kontaktu s Jukićem. Neki od ispitanih svjedoka tvrdili su da Jukić nije normalan i da je njegovo ponašanje bilo krajnje ekscentrično, dok su pak drugi svjedoci tvrdili da je riječ o normalnom mladiću s kojim se moglo razgovarati i koji se uglavnom ponašao posve uobičajeno s obzirom na situaciju u kojoj se nalazio. Na sudu je utvrđeno i da nije bilo nikakvih nepravilnosti tijekom istražnoga postupka, da su sve primijenjene mjere bile u skladu s pravilnicima te da su se one primjenjivale i u nekim drugim slučajevima.⁷²

Po završetku svjedočenja sudac je zatražio mišljenje sudskih vještaka o psihičkom stanju Luke Jukića. Prvi je iskaz dao Ivo Žirovčić. On je na samom početku upozorio na poteškoće pri donošenju suda o duševnoj bolesti. Žirovčić je smatrao da se moraju uzeti u obzir vanjske okolnosti koje utječu na pojedinčevo ponašanje, njegova prošlost i osobitosti roditelja. U tom je smislu u sklopu svoje ekspertize dao kratak pregled životnoga puta Luke Jukića. Osvrnuo se na činjenicu da je rodom iz Bosne te da se s obitelji doselio u Oprisavce. Jednako tako analizirao je,

⁶⁹ *Jutarnji list*, br. 132/1912., 4, 5.

⁷⁰ *Jutarnji list*, br. 132/1912., 4, 5.

⁷¹ *Jutarnji list*, br. 127/1912., 3, 4, 5.

⁷² *Jutarnji list*, br. 133/1912., 3, 4, 5, 6.

na temelju medicinske dokumentacije iz Vinkovaca i saznanja o svojoj pacijentici, sestri Luke Jukića, mentalno stanje članova Jukićeve obitelji. Za sestru Margu ustvrdio je da je u djetinjstvu bila epileptičarka, a da je sada posve slaboumna. Ona je u vrijeme suđenja već više od pola godine bila internirana u Stenjevcu. Premda je Lukina majka imala neke oblike fizičke degeneracije, a otac je bio poznat kao nasilnik i pijanica, u njegovoj su obitelji, prema medicinskoj dokumentaciji iz vinkovačke bolnice, osim internirane sestre Marge svi bili psihički zdravi. Žirovčić je osporio tvrdnje odvjetnika Prebega da je Luka Jukić teško hereditarno opterećen psihičkim bolestima. Njih je, prema Prebegovu mišljenju, mogao naslijediti još od djeda i tetke. Činjenice da je Jukić uspješno završio gimnaziju, studirao, bavio se pjesništvom i bio društveno angažiran govorile su Žirovčiću da je on prilično inteligentna, a ne umobolna osoba. Umobolne osobe, kako je tvrdio Žirovčić, žive u vlastitom svijetu i nemaju realnoga kontakta s vanjskim svijetom. Za razliku od toga, Jukić je itekako bio svjestan svega što se događa u njegovu okruženju. Žirovčić je procijenio da je Jukić bio motiviran altruističkim motivima kad je izveo atentat na komesara Cuvaja. On je imao jasnu političku viziju boljega društva i bio je spreman podnijeti žrtvu za tu viziju. Žirovčić se osvrnuo i na vojnu dokumentaciju o Luki Jukiću. Kao i odvjetnik Prebeg, ugledni je psihijatar smatrao da je to najvažniji dokument za procjenu Jukićeve zdravstvenoga stanja. Međutim, za razliku od obrane, Žirovčić je vojnu dokumentaciju držao ključnom za donošenje konačnoga zaključka o Jukiću kao normalnoj osobi. Na bolničkom promatranju, u vrijeme vojne službe, Jukić je bio gotovo dva mjeseca, između rujna i studenoga 1910. Za vrijeme promatranja zabilježeno je da je bio depresivan, da se brinuo za obitelj jer mu je otac bio zadužen i siromašan, da je bio uznemiren i potišten zbog različitih vojnih obveza, no na njemu se nije uočilo ništa što bi upućivalo na bilo kakvu duševnu bolest. Uspostavljena dijagnoza vojnih liječnika upućivala je na *razdražljivu slabost živčevlja*. Njegova je turobnost i depresivnost bila uzrokovana realnim i stvarnim okolnostima i događajima, a ne nekakvim izmišljenim i nereálnim razlozima. Kao takav, Luka Jukić bio je podložan psihičkom oboljenju, posebice zato što je i među rodbinom imao oboljelih, a to je, prema liječničkoj dokumentaciji i mišljenju Ive Žirovčića, bilo vidljivo i u znakovima fizičke degeneracije (razlika u promjeru očnih zjenica i sraštene ušne resice), no on to još uvijek nije bio. Žirovčić je smatrao da je, pored političkih razloga, Jukića na atentat ponukao i jako težak život. Nije imao sredstava za školovanje, tražio je, a nije uspio naći zaposlenje te je živio od skromnih primanja od pisanja i pomoći prijatelja. Sve je to, prema Žirovčiću, kod Jukića rasplamsavalo nezadovoljstvo i mržnju, koju je usmjerio prema političkoj situaciji i komesaru Slavku Cuvaju. Jukićevo ponašanje nakon atentata, prilikom uzimanja iskaza i suđenja također je, prema Žirovčićevu stručnom mišljenju, jasno pokazivalo da je riječ o normalnoj osobi. Naprasito i nesuvislo ponašanje, koje se izmjenjivalo s razumnim ponašanjem, nije se previše razlikovalo od ponašanja drugih ljudi u takvoj situaciji. Premda bi se njegovi nesuvisli odgovori koje je davao na suđenju

i psihijatrijskim vještacima mogli protumačiti kao *abruptna pojavljena bulazni*, tj. duševna bolest, Žirovčić je i u tome vidio potvrdu njegova psihičkoga zdravlja.⁷³ Jukićevo neodgovaranje na postavljena pitanja i često zazivanje Milice, djevojke u koju je bio zaljubljen, kao i odvjetnika Prebega, kazuje da Jukić nije nesuvlaslo buncao nego, zbog ogorčenosti i ljutnje, jednostavno nije želio odgovarati. Žirovčić se u svojoj ekspertizi osvrnuo i na svjedočenja o Jukićevu karakteru. Njegovi su poznanici isticali Lukinu razdražljivost, naglost i česte promjene raspoloženja, no ti su se opisi uklapali, prema Žirovčiću, u uspostavljenu dijagnozu *razdražljiva slabost živčevlja*.⁷⁴ Tu je bolest Žirovčić okarakterizirao kao prolaznu i izazvanu vanjskim poticajima, ali i kao posljedicu Jukićeva psihičkoga ustroja. Žirovčić je potvrdu svoje dijagnoze vidio i u fizičkim osobitostima Luke Jukića. Česta promjena širine zjenica svjedoči o tom specifičnom, labilnom *živčanom ustroju*, no to, prema Žirovčiću, nije duševna bolest. Zaključno, Žirovčić je ustvrdio da Luka Jukić ne ispunjava olakotne uvjete iz članka 2. kaznenoga zakona te da *nije bio za vrijeme inkriminiranoga svoga čina sasvim bez porabe razuma; niti da je svoj čin počinio u ludosti na čase nastupajućoj*.⁷⁵

Nakon što je Ivo Žirovčić završio svoje izlaganje uslijedila je rasprava te je sudac dozvolio odvjetniku Prebegu postavljanje pitanja. Prebeg je inzistirao na činjenici da je Žirovčić državni službenik, stoga se njegovo mišljenje ne može uzeti kao objektivno i vjerodostojno. Nizom pitanja Prebeg je nastojao prikazati da je Žirovčićevo promatranje Luke Jukića bilo površno i nestručno. Prigovorio je Žirovčiću što nije proveo dovoljno vremena s njegovim branjenikom, što nije ispitao Jukićev seksualni život, njegov osjećaj proganjanja te što nije ispitao psihičko stanje Jukićeve obitelji. Žirovčić je, s druge strane, ustrajao na svojoj prosudbi.

Gotovo identičnu ocjenu Jukićeva psihičkoga stanja, samo u znatno kraćem izlaganju, dao je i drugi vještak, dr. Lang.

U nastavku suđenja državni odvjetnik Milan Marković iznio je stav optužbe. Tom je prilikom detaljno prikazao događanja i okolnosti Jukićeva atentata. Odvjetnik je prezentirao sudu što se događalo u Srbiji, gdje je Jukić nabavio oružje, kao i uloge svih suoptuženika koji su znali za Jukićevu odluku da izvede atentat i s njime to planirali. Ponovio je Jukićevo priznanje da je atentat izvršio samostalno, da je oružje dobio u Srbiji, da je atentat planirao izvesti još za Tijekovo, no da tada nije bio raspoložen za to, pa je za atentat iskoristio priliku 8. lipnja, kad se povjerenik vraćao Mesničkom ulicom. Odvjetnik se referirao i na mišljenje sudskih vještaka, koji su se slagali u tome da Luka Jukić nije psihički oboljela osoba i da je atentat izveo svjesno, odnosno da *nije čin počinio ni u smeći od*

⁷³ *Jutarnji list*, br. 134/1912., 3.

⁷⁴ *Jutarnji list*, br. 134/1912., 4.

⁷⁵ *Jutarnji list*, br. 134/1912., 4.

*ćuta, da ne bi znao, što čini.*⁷⁶ Osim Jukićeva, na sudu su prezentirana i priznanja svih suokrivljenika. Završno je državni odvjetnik zatražio odgovarajuće kazne za Luku Jukića, koji je, prema njegovu mišljenju, kriv za zločin običnoga umorstva, za prekršaj ugroze tjelesne sigurnosti te za zločin javnoga nasilja. Marković je zatražio određivanje kazni i za Jukićeve suradnike, koji su optuženi kao sukrivci za niz kaznenih djela.⁷⁷

U svojem završnom obraćanju Jukićev odvjetnik Vladimir Prebeg nastojao je opovrgnuti optužnicu. Riječima *Izmučen narod, vjeran i pošten hrvatski narod rodio je ludjaka, koji nije mogao gledati neustavno i iznimno stanje u Hrvatskoj, nije znao naći načina, da odstrani to neustavno stanje* Prebeg ističe Jukićevu ludost, ali i neustavno stanje kao poticaj za čin atentata. Prebeg je inzistirao na političkoj pozadini atentata, no jednako tako i na činjenici da su sudski vještaci posve pogrešno procijenili njegova branjenika. Oспорavanje procjene psihičkoga stanja bilo je jedna od temeljnih točaka opovrgavanja tvrdnji optužbe. Oslanjajući se na Žirovčićev iskaz, Prebeg je zaključio da je i sam Žirovčić prepoznao kod Jukića naznake paranoje, koje uopće nije uzeo kao relevantne pri procjeni njegova psihičkoga stanja. Prebeg je uočio i protuslovlja u iskazima sudskih vještaka. Žirovčić je okarakterizirao Jukića kao altruističnu osobu, vještak Lang opisao ga je kao sebičnu osobu, a bez obzira na to došli su do istih krajnjih zaključaka. Vještaci, prema mišljenju Vladimira Prebega, nisu uzeli u obzir psihičko stanje Jukićeve obitelji, kao ni iskaze niza svjedoka koji su išli u prilog Jukićevoj ludosti. Dokaze Jukićeve ludosti Prebeg je vidio i u njegovim neuspjesima, na studiju u Zagrebu, ali i u neuspjelom pokušaju dezerterstva. Jukićevo ponašanje bilo je Prebegu jasan pokazatelj da je patio i od manije proganjanja, a vještaci se uopće na to nisu osvrnuli. Među duševnim bolestima od kojih pati Luka Jukić Prebeg je istaknuo još i megalomaniju i puerilnost. Potpuno odbacujući procjenu vještaka, Prebeg je zamolio suca da zanemari nestručno vještačenje te da se prilikom donošenja odluke ravna svojim dojmom o Jukićevoj ludosti.⁷⁸ Slične karakterizacije Jukićeva duševnoga stanja dali su i drugi branitelji, koji su svu krivnju za izvedbu atentata prebacivali na Luku Jukića i njegovu ludost. Mišljenje sudskih vještaka bilo je predmetom kritika, a Neidhardtov odvjetnik Dušan Popović njihovu mišljenju poricao je bilo kakvu valjanost.⁷⁹

Nakon završnoga obraćanja obrane i optužbe sudac je donio konačnu presudu. Nju je izrekao 12. kolovoza 1912. Luka Jukić proglašen je krivim, kao neposredni počinitelj, za zločin potajnoga i običnoga umorstva. Članovi Jukićeve skupine uglavnom su proglašeni krivima kao sukrivci za zločin potajnoga umorstva ili zbog pružanja pomoći zločincima. U skladu s presudom, Jukić je osuđen na

⁷⁶ *Jutarnji list*, br. 135/1912., 4.

⁷⁷ *Jutarnji list*, br. 135/1912., 6.

⁷⁸ *Jutarnji list*, br. 136/1912., 4.

⁷⁹ *Jutarnji list*, br. 135/1912., 5.

smrtnu kaznu vješanjem, a suoptuženici na kazne teške tamnice. Nakon izricanja presude i kazne sudac je dao i detaljno obrazloženje presude. U njemu je istaknuto da je Jukić priznao svoj čin i da je izvidom potvrđeno sve ono što je i priznao. Sudac se detaljno osvrnuo i na navodnu Jukićevu ludost. Istaknuo je da prilikom istražnoga postupka, kao i u vojnoj liječničkoj dokumentaciji, nije potvrđena Jukićeva ludost te da su isto zaključili i sudski vještaci, koji su imali priliku promatrati Jukića jedanaest dana trajanja suđenja.⁸⁰ Po završetku suđenja Luka Jukić premješten je u kaznionicu u Lepoglavi, gdje je trebao dočekati izvršenje presude. Usljed vrlo uzavrele političke situacije, nemira u Mađarskoj i Hrvatskoj i početka Balkanskoga rata izvršenje kazne najprije je odgođeno, a u studenome 1912. Luka Jukić bio je pomilovan. Kralj je poništio dosuđenu smrtnu kaznu, a Sud sedmorice promijenio ju je u kaznu doživotne tamnice. Jukić je prebačen u Srijemsku Mitrovicu na odsluženje kazne,⁸¹ gdje je dočeka kraj Prvoga svjetskog rata, kad je amnestiran.⁸²

Na udaru javnosti ili umjesto zaključka

Političke okolnosti u okviru kojih se suđenje odvijalo stvarale su plodno tlo za emotivne reakcije koje su odgovarale različitim političkim interesima. Jukićev atentat na Slavka Cuvaja dovodio se tako u vezu s atentatom na grofa Istvána Tiszu, kao i djelovanjem opozicije ugarskom ministru predsjedniku Ladislavu Lukácsu.⁸³ U izvještajima tiskovina koje su pisale o suđenju jasno su se mogli prepoznati politički afiniteti i stavovi. *Narodne novine* pisale su izrazito tendenciozno protiv Luke Jukića i njegovih pomagača, a splitska *Sloboda* zauzimala je posve suprotne stavove.⁸⁴

Napeta situacija u sudnici nagovještavala je još tijekom suđenja da suđenje Luki Jukiću i njegovim pomagačima nadilazi okvire pravosuđa te da će imati jake političke konotacije. Potvrda je došla nedugo nakon početka suđenja. Predsjedatelj sudskoga vijeća Josip Vendler dobio je prijeteće pismo u kojem se zahtijeva podvrgavanje Luke Jukića psihijatrijskom vještačenju. Pismo je potpisala Revolucionarna republikanska organizacija. Nešto nakon prijatnji upućenih sucu prijatnje su dobivali i sudski vještaci, o čemu je tijekom suđenja izvijestio sam

⁸⁰ *Jutarnji list*, br. 138/1912., 4-6.

⁸¹ *Jutarnji list*, br. 201/1912., 5.

⁸² Karakaš, Mujadžević, „Jukić, Luka”.

⁸³ Horvat, *Pobuna omladine*, 141.

⁸⁴ Horvat, *Pobuna omladine*, 166.

sudac.⁸⁵ Podrška Jukiću nije bila samo tajna i prijeteća. Pismo-peticiju u korist Luke Jukića potpisalo je u vrijeme trajanja suđenja 270 studenata zagrebačkoga sveučilišta.⁸⁶

Po izricanju presude situacija postaje još napetija. Prilikom izricanja presude optuženici su pjevali *Lijepu našu*, što je u opozicijskom tisku prikazivano kao veliki domoljubni čin. Ubrzo su uslijedile reakcije u gotovo svim političkim tiskovinama, a neke reakcije izlazile su čak iz okvira hrvatskih političkih granica. Novine *Pučki prijatelj*, koje su izlazile na Krku, izvještavaju o reakcijama javnosti u Beču i Americi. Hrvatsko iseljništvo u Americi, ako je vjerovati tekstu objavljenom u novinama, slavilo je Jukića kao narodnoga heroja, a u bečkim tiskovinama presuda je okarakterizirana kao sramotna. Posebno čuđenje autora teksta izaziva stručna procjena sudskih vještaka.⁸⁷ Najburnija reakcija na presudu zabilježena je u Splitu, gdje je djelovanje revolucionarne mladeži bilo najizraženije. Tamo su nakon izricanja presude uslijedili veliki prosvjedi, u kojima je došlo i do obračuna s policijom. Suđenje i presuda nagnali su na reakciju i Franu Supila. On je u bečkim političkim krugovima intervenirao u korist Luke Jukića i prikupljao novčanu pomoć za njegovu majku.⁸⁸

Oštra reakcija javnosti nije mogla zaobići ni Ivu Žirovčića. Nakon što su branitelji odricali njegovu vještačenju bilo kakvu stručnost i nastojali ga prikazati kao prorežimskog službenika, njegov znanstveni integritet u javnosti dovođen je u pitanje. Među onima koji su osporavali vrijednost Žirovčićeva vještačenja našli su se i liječnici, koji su ga prikazivali kao nesavjesnoga i potplaćenoga vještaka. *Narodne novine* 8. listopada 1912. donose vijest: *Kako saznajemo, mnogi su ugledni liječnici, od kojih se neki naročito bave i psihijatrijom, upravnili na ravnatelja zavoda za umobolne u Stenjevcu veleučenog gosp. dra. Žirovčića pisma, u kojima osuđuju rezoluciju, što su ju 42 njihova druga u ime liečničkog zbora stvorila povodom Jukićevog procesa. Ova rezolucija u ostalom ne nailazi na odobravanje kod većine liečnika u obće, jer ne drže dostojnim liečničkog stališa ni način, kako je stvorena, ni osobnu svrhu, radi koje je stvorena.*⁸⁹ Navedena rezolucija, koju su potpisala 42 liječnika, članovi Liječničkoga zbora, u kojem je Ivo Žirovčić imao vrlo istaknuto mjesto, ostavila je poseban trag na njega. Nakon 1912. Žirovčić više ne objavljuje tekstove u *Liječničkom vjesniku*, glasilu Liječničkoga zbora, sve do 1918., gdje je dotad bio vrlo aktivan. Reakcija liječnika u ime Liječničkoga zbora izazvala je dramatičan potres i u samom Zboru. Njegov ondašnji predsjednik, ugledni liječnik internist, ravnatelj Bolnice sestara milosrdnica i predsjednik Zemaljskoga

⁸⁵ *Jutarnji list*, br. 132/1912., 4, 5.

⁸⁶ Horvat, *Pobuna omladine*, 166.

⁸⁷ *Pučki prijatelj* (Krk), br. 23/1912., 176.

⁸⁸ Horvat, *Pobuna omladine*, 170, 176.

⁸⁹ *Narodne novine* (Zagreb), br. 233/1912., 3.

zdravstvenog vijeća dr. Ivan Kosirnik morao je po nalogu Zemaljske vlade odstupiti s većine svojih dužnosti.⁹⁰

Premda nemamo sačuvan izravan Žirovčićev osvrt na suđenje i reakcije na presudu Luki Jukiću, o njemu nam kratku vijest donosi Rudolf Herceg, ravnatelj Zavoda za umobolne Stenjevec 30-ih godina 20. stoljeća i suprug Žirovčićeve kćeri. U svojem osvrtu na povijest Zavoda on je napisao da je Jukićev proces Žirovčiću *prouzrokovao (mu je) mnogo duševnih boli*. Prema Hercegovu mišljenju, pokušaj stavljanja psihijatrije u političku službu nije uspio isključivo ustrajnošću i principijelnošću Ive Žirovčića. Žirovčić je, prema Rudolfu Hercegu, dobio moralnu zadovoljštinu i od samoga Luke Jukića. On mu se, navodno, obratio nakon izlaska iz tamnice i zahvalio mu što ga nije proglasio ludim te je priznao da je simulirao ludilo, i to na nagovor nekih ljudi.⁹¹

Bez obzira na različite mogućnosti interpretiranja uloge Ive Žirovčića u donošenju presude Luki Jukiću, opisani je sudski proces prvi put doveo u vezu psihijatriju i politiku. Psihijatrija, koja je u Hrvatskoj s Ivom Žirovčićem tek započela dobivati svoje znanstveno obličje, našla se u službi političke propagande, u kojoj će se nerijetko nalaziti cijelo 20. stoljeće.

⁹⁰ Vladimir Dugački, „Prvo stoljeće djelovanja zagrebačke Bolnice milosrdnih sestara (1846.-1946.) / prigodom 160. obljetnice Bolnice/”, *Gazophylacium* 11 (2006), br. 1-2: 82.

⁹¹ Herceg, „Zavod za umobolne Stenjevec”, 49.

Novine

Jutarnji list (Zagreb), 1912.

Liječnički vjesnik: glasilo Hrvatskoga liječničkog zbora (Zagreb), 1895, 1896, 1904, 1909, 1910, 1912.

Narodne novine (Zagreb), 1912.

Pučki prijatelj (Krk), 1912.

Literatura

Bertoša, Miroslava. „Između diskursa o prostoru i diskursa prostora: mogućnosti lingvo-semiotičke analize devetnaestostoljetnih tekstova o gradnji i dogradnjama Zavoda za umobolne u Stenjevcu”. *Jezikoslovlje* 20 (2019), br. 1: 147-173.

Bertoša, Miroslava; **Vuković**, Tvrtko. „Lov na degenerike. Psihijatrija i normalizacija hrvatskog građanskog društva na primjeru slučaja Miloša Krpana”. *Scrinia Slavonica* 20 (2020): 149-188.

Brečić, Petrana; **Ostojić**, Draženka; **Stijačić**, Dubravka; **Jukić**, Vlado. „Od radne terapije i rekreacija do psihosocijalnih metoda liječenja i rehabilitacije psihijatrijskih bolesnika u bolnici Vrapče”. *Socijalna psihijatrija* 41 (2013), br. 3: 174-181.

Despot, Igor. „Sjeverozapadna Hrvatska u vrijeme Balkanskih ratova”. *Podravina* 11 (2012), br. 22: 72-81.

Drača, Vinko. „Između nadzora i funkcionalnosti: arhitektura Zavoda za umobolne u Stenjevcu”. *Acta medico-historica Adriatica* 16 (2018), br. 2: 303-318.

Drača, Vinko. „Nije špital nego škola gdje se pamet uči – štíćenici Kraljevskog i zemaljskog Zavoda za umobolne u Stenjevcu”. *Historijski zbornik* 72 (2019), br. 2: 267-290.

Dugački, Vladimir. „Zagrebačka Zakladna bolnica na Harmici (Jelačićevu trgu), 1804.-1931. Ususret 200. obljetnici”. *Gazophylacium* 8 (2003), br. 3-4: 74-79.

Dugački, Vladimir. „Prvo stoljeće djelovanja zagrebačke Bolnice milosrdnih sestara (1846.-1946.) /prigodom 160. obljetnice Bolnice/”. *Gazophylacium* 11 (2006), br. 1-2: 79-92.

Filipović, Sergej. „Štrajk učenika osječke Kraljevske velike gimnazije iz 1912. godine”. *Časopis za suvremenu povijest* 49 (2017), br. 2: 243-256.

Foucault, Michel. *History of Madness*. London; New York: Routledge, 2006.

Gabelica, Mislav. „Izlet zagrebačkih studenata u Srbiju u travnju 1912. godine”. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 56 (2014): 235-260.

Glesinger, Lavoslav. „Povijest psihijatrije u Hrvatskoj” (pretisak doktorske disertacije obranjene u Zagrebu 1959.). U: *Ludnica i lučbarnica. Razvoj laboratorija u psihijatrijskoj bolnici*, 18-88., uredili Marko Pećina i Stella Fatović-Ferenčić, Zagreb: HAZU, 2012.

Gross, Mirjana. „Cuvaj, Slavko”. U: *Hrvatski biografski leksikon mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1989. Pristup ostvaren 29. 5. 2023. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3811>.

Herceg, Rudolf. „Zavod za umobolne Stenjevec od 1879 do 1933”. U: *Psihijatrijska bolnica Vrapče 1879. – 1999.*, uredili Vlado Jukić i Bartul Matijaca, 35-58. Zagreb: Psihijatrijska bolnica Vrapče; Medicinska naklada, 1999.

Horvat, Josip. *Pobuna omladine 1911-1914*. Zagreb: Udruga za kulturu Gordogan, 2006.

„Imenik članova zbora liječnika kraljevina Hrvatske i Slavonije u Zagrebu za godinu 1911.”. *Liječnički vjesnik* 34 (1912), br. 1: 9.

Jukić, Vlado. *Izgradnja, dogradnje i adaptacije zgrada i drugih infrastrukturnih objekata Bolnice Vrapče od 1877. do 2014. godine*. Zagreb: Medicinska naklada; Klinika za psihijatriju Vrapče, 2015.

Karakaš, Marica; **Mujadžević**, Dino. „Jukić, Luka”. U: *Hrvatski biografski leksikon (mrežno izdanje)*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005. Pristup ostvaren 29. 5. 2023. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=8817>.

Koselleck, Reinhart. *Zeitschichten. Studien zur Historik*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2000.

Koselleck, Reinhart. *Sediments of Time: On Possible Histories*. Stanford, Stanford University Press, 2018.

Kuhar, Martin; **Fatović-Ferenčić**, Stella. „‘Liječnik bolesnih duša’: začetci i razvoj hrvatske psihijatrije kroz ulogu i djelovanje Ive Žirovčića”. *Studia lexicographica* 10 (2016), br. 1: 129-149.

Lopašić, Radoslav. „Dr. Ivan Žirovčić (1855.-1925.)”. *Liječnički vjesnik* 47 (1925): 230-232.

Naputak za ravnatelja. Zagreb, 1879.

Naputak za kućnog liečnika Zem. Zavoda za umobolne u Stenjevcu. Zagreb, 1879.

Naputak za nadpodvorno osoblje Zem. Zavoda za umobolne u Stenjevcu. Zagreb, 1879.

Scull, Andrew. *Madness in Civilization: A Cultural History of Insanity from the Bible to Freud, from the Madhouse to Modern Medicine*. Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2015.

Shakespeare, William. *Hamlet*. Preveo Mate Maras. Zagreb: Školska knjiga, 2022.

Spitzmüller, Snježana. „Vrijednost starih medicinskih knjiga”. *Socijalna psihijatrija* 46 (2018), br. 2: 211-221.

Statut kr. zemaljskog zavoda za umobolne u Stenjevcu kod Zagreba. Zagreb, 1880.

Šidak, Jaroslav; **Gross**, Mirjana; **Karaman**, Igor; Šepić, Dragovan. *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*. Zagreb: Školska knjiga, 1986.

Torre, Robert. *Ludilo uzvraća udarac. Povijest ludila osuđenog na psihijatriju*. Media bar d.o.o., Zagreb 2021.

Žirovčić, Ivo. „O nazivlju i razdielbi duševnih bolesti”. *Liječnički vjesnik* 17 (1895): 1-5.

Žirovčić, Ivo. „Uspomene starog psihijatra”. U: *Stenjevec. Državna bolnica za duševne bolesti 1879.-1933*. Uredili Boško Niketić i Stanislav Župić, 3-5, Zagreb: Društvo za socijalnu pomoć duševnim bolesnicima u Stenjevcu, 1933.

*Darko Vitek**

Politics and Madness – the Trial of Luka Jukić and the Forensic Evaluations of Ivo Žirovčić

Summary

The development of psychiatry, traceable in Western European countries during the first half of the 19th century, took on significant contours in Croatia with the establishment of the Institute for the Mentally Ill in Stenjevec. A pivotal figure in the early development of psychiatry was Ivo Žirovčić, the director of the mentioned institution, who managed it for an impressive 21 years. Ivo Žirovčić also played a crucial role in the emergence of forensic psychiatry, which, through his forensic evaluations, began to be recognized as a distinct discipline.

Unrelated to the psychiatric development processes, the period at the end of the 19th and the first decades of the 20th century in Croatia was marked by an unstable political situation culminating in the assassination attempt on the royal commissioner Slavko Cuvaj in 1912. This assassination attempt intertwined psychiatry through the forensic evaluations of Ivo Žirovčić with various political interests and goals. The trial of the young assailant, Luka Jukić, and his accomplices took place in a politically charged atmosphere; where there was public pressure to declare Luka Jukić mentally ill and to send him for treatment at the mental institution. Simultaneously, the state regime demanded a severe punishment for the assailant. In such circumstances, psychiatric evaluations were interpreted through political interests, leaving a significant impact on both the public and professional medical circles.

Keywords: history, psychiatry, Luka Jukić, Ivo Žirovčić

* Darko Vitek, Faculty of Croatian Studies, University of Zagreb, Borongajska cesta 83d, 10 000 Zagreb, Croatia, E-mail: dvitek@hrstud.hr